

95

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

SAYI: 2

SAMSUN — 1987

MALEBRANCHE'İN DİN FELSEFESİNDE MİSTİSİZM

Yrd. Doç. Dr. Hasan KÂTIPOĞLU

Nicolas Malebranche (1638 - 1715), 17. Yüzyıl Fransa'sının Descartes'tan sonra en büyük düşünürü olarak kabul edilir.¹ O, Allah'ı biricik ve hakikî sebep olarak görüp O'nun dışında hiçbir sebebin bulunmadığını, kâinata olup bitenlerin gerçek sebebinin Allah olduğunu, bize sebep olarak görünen bütün hâdiselerin birer vâsita ya da vesîle sebep olabileceği fikrini temel alan ve felsefe tarihinde Occasionalisme adıyla anılan akımı son sınırlarına kadar götüren bir filozoftur.

1638 yılında Paris'te doğan Malebranche, 17. Yüzyılın başlangıcındaki dinî diriliş ve mistik hareket üzerinde önemli ölçüde tesiri bulunan ve Killise tarafından Marie de L'Incarnation adıyla kutsal kişi ilân edilen Madam Acarie'nin küçük yeğeni ve oldukça dindar bir annenin çocuğudur. Ailesinin bir çok ferdi de tarikatlara mensuptu. Çok zayıf bir bünyeye sahip olan Malebranche'in hayatının büyük bir bölümü hastalık içinde geçmişti. Buna rağmen O, ilâhî iradeye o derece tevekkülde bulunuyordu ki, bu durumundan aslâ şikâyet etmiyordu.² O, bu tür sıkıntılardan kendisini kurtaracak sâkin ve huzurlu bir ortamı hep arar olmuştur. Böyle bir atmosferi ise, ömrünün büyük bir kısmını içinde geçirdiği ve 22 yaşlarında intisap ettiği, Saint Augustinus geleneğine bağlı, Oratoire tarikatında bulmuştu. Bu arada Descartes felsefesi ile tanışmış ve kısa zamanda onu kavrayıp daha da ileriye götürebilecek bir düzeye gelmiştir. İşte Malebranche, asil şöhretini, Descartes felsefesini, içinde yetiştiği ortamdan edindiği fikirler ve aldığı diğer tesirlerle kaynaştırmak suretiyle, dinî ve mistik bir istika-

(1) Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 3. baskı, İstanbul, 1974, s. 298.

(2) A. Cuvillier, *Essai sur la Mystique de Malebranche*, (Malebranche'in "Méditations pour se disposer à l'Humilité et à la Pénitence, J. Vrin, Paris, 1944" adlı eseri içinde) s. 12-13; H. Gouhier, *La Vocation de Malebranche*, Paris, 1926, s. 11.

mette geliştirmesine borçlu olacaktır. Biz bu makalemizde, O'nun doktrininde önemli bir yer tutan bu mistik yapıyı ortaya koymaya gayret edeceğiz.

Malebranche, Oratoire tarikatı içinde, diğer tarikat mensupları gibi, bir yandan zamanının bir kısmını bilimsel çalışmalara ayırırken, öte yandan da kendisini dîni murâkabe ve tefekküre veriyordu. Böyle bir yönelişin tabii sonucu olarak, mal ve mülkünün büyük bir bölümünü çeşitli yerlere bağışlayarak kalan çok az bir kısmını da kendisi için muhafaza etmişti. Yine kendisine Condé Prensi tarafından verilen bir mükâfaatı, Saint-Honoré sokağındaki tarikat evine bağışlamış, kardeşinden intikâl eden mirastan da yeğenleri lehine ferağat etmişti.³ Böylece O, kendisini, büyük ölçüde tefekküre dayalı (méditatif) bir hayatın içinde buluyordu. Hayatının bu döneminde, bilimsel çalışmaları yanında, zamanının bir kısmını Incil'den sayfalar okumakla geçiriyor; bir kısmını da, kendisinin tavsiye ettiği gibi,⁴ dua ve tefekküre ayırıyordu.⁵

Birbirinden oldukça farklı dîni ve felsefi kaynaklardan tesir almış bulunan Malebranche'in ilâhiyatının üç kısımdan oluştuğu ileri sürülür : Birincisi, sırf Kutsal Kitaplar (L'Écriture)ın etüdüne dayalı müsbet ilâhiyat; ikincisi, imanla beşerî muhakemenin birbirine karıştığı skolastik ilâhiyat ve nihâyet üçüncüsü de mistik ilâhiyattır. O, mistik ilâhiyatın gayesini, "bizi Allah ile birleştirmek ve O'nda yok etmek" şeklinde düşündüğü için; ilk ikisini, hemen daima, sonucusuna icra etme gayreti içindedir.⁶ Onun bu gayretinin temelinde, "kendimizde değil, Allah'ta yaşamak" şeklindeki prensibi ile 1611 yılında Oratoire tarikatını kuran kârdinal Pierre de Bérulle'un tesirini görmek mümkündür. Nitekim bu tesiri gören Breton'a göre Malebranche'in gerçek üstâdı Descartes'ten ziyade Pierre de Bérulle'dür. Çünkü birincisi onun düşünce yapısını, ikincisi ise rûhî hayatını şekillendirmiştir.⁷ Bu yüzden O, "benim felsefem, aşkıyı düzenlemek için kâfi değildir... O bana düzeni altüst etmek için düzenden yararlanmayı öğretiliyor"⁸ demek suretiyle, kendisinin Bérulle'den, Descartes'a göre, da-

(3) H. Gouhier, Malebranche'in "Méditations Chrétiennes, éditions Montaigne, Paris, 1928" adlı eserinde yazdığı giriş (introduction), s. XX.

(4) Malebranche, Méditations Chrétiennes, éditions Montaigne, Paris, 1928, s. 315.

(5) A. Cuvillier, aynı yer, s. 26.

(6) A. Cuvillier, aynı yer, s. 17.

(7) A. Cuvillier, aynı yer, s. 15.

(8) Malebranche, Méditations pour se disposer à l'Humilité et à la Pénitence, suivies du traité de l'Adoration en Esprit et en Vérité et de divers opuscules avec Un Essai sur la Mystique de Malebranche par Armand Cuvillier, J. Vrin, Paris, 1944, s. 149 (Bundan sonra dipnotlarda bu eserin adı, kısaltılmış olarak, "Méditations sur l'Humilité" şeklinde verilecektir).

ha çok etkilendiğini hissettirir gibidir. Bu yönüyle O, felsefeyi, dîni İdeallerinin gerçekleştirilmesinde bir vâsıta olarak düşündüğünü de ortaya koymaktadır. Bununla beraber, dünyadan el-etek çekmeyi dindar ruhun tamamen rasyonel bir davranışı olarak gördüğünden ve bunun için özel bir yeteneğe ihtiyaç bulunmadığı, sâdece imanın icaplarını akıl sâyesinde açık-seçik bir şekilde kavramanın yeterli olacağı düşüncesinden hareket ettiği için;⁹ yine de üstâdı Descartes'ın hakikatin araştırılmasında kullandığı rasyonel prensiplere bağlı kalmaktadır. Ne var ki, "Recherche de la Vérité" adlı eserinde de açıkça görüleceği gibi, "bizzat kendisinin bilgisi" (la connaissance de soi)nden Allah'ın bilgisine yükselmeye çalışmak suretiyle, Descartes'ın bilgi teorisine orijinal bir çehre kazandırmaktadır.

Malebranche, "kendisinin bilgisi"nde, diğer bir deyişle, beşer ruhunun aranıp taranması ve incelenmesi sonucunda ne buldu? Bir kaygı, tassa, tedirginlik ve huzursuzluk buldu. Bir de, karşıkonomaz bir mutlu olma arzusu ve ihtiyacı ile sınırsız bir aşk ve sevmeye kabiliyeti gördü. O, bu hususu şöyle dile getirir : "Bizim irademiz, elinde bulunmayan bir iyiliğe karşı her vakit giderilemez bir susuzluk hisseder; bu iyilikten ötürü her zaman istekler, ihtiraslar ve tasalarla bunalır. İnsan, geçici olarak küçük hazlara bağlanabilir. Fakat bunlar onu aslâ tatmin edemezler. Çünkü yaratıkların boşluğu ve önemsizliği, insan kalbinin sonsuz yeteneğini doldurmadığı için; bu küçük hazlar, onun susuzluğunu giderecek yerde, bu susuzluğu artırmaktan ve ruhta, dünya ile ilgili hazların çeşitliliği ve bolluğunda kendini doyurup avutmak gibi boş bir umuda kapılmaktan başka bir işe yaramazlar"¹⁰. İşte Malebranche, bu manevî arzuyu gerçekleştirmek ve tatmin etmek üzere, kendinden geçmenin temel şartı olarak, duyguların köreltilmesi gerektiğine, bir çeşit çileye inanır. Çünkü ona göre insan, Tanrı'ya fedâ edecek bir bedene sahip bulunmaktadır¹¹. Bu yüzden insan, sıkıntıyı sâdece kabul etmek değil, aynı zamanda arzulamak zorundadır. O, bu noktada, Sainte Thérèse'in (1515 - 1582)¹² "ya ıstırap çekmeli ya da ölmeli" şeklindeki düşüncesini yeterli bulmuyor; buna karşılık, Sainte Marie Madeleine de Pazzi (1566 - 1607)¹³'nin "ıstırapı arzu etmeli, hiçbir şekilde ölmeyi değil" şeklindeki fikrini benimsiyor¹⁴ ve böylece, âdetâ, bir ıstırap aşkına ulaşır.

(9) P. Ducassé, Malebranche, 3. baskı, PUF., Paris, 1968, s. 7.

(10) De la Recherche de la Vérité, Introduction et texte établi par Geneviève Lewis, J. Vrin, Paris, 1945, s. 229.

(11) Malebranche, Méditations Chrétiennes, s. 211, 215.

(12) Mont-Carmel tarikatına mensup bir İspanyol mistik hanım.

(13) Mont-Carmel tarikatına mensup bir rahibe ve mistik hanım.

(14) Malebranche, Méditations sur l'Humilité, s. 139-140.

Malebranche, bu yöndeki düşüncesini, "Méditations Chrésiennes" adlı eserinde daha ciddi ve bütünüyle mistik denebilecek bir hava içinde şöyle ifade eder : "Şekilsiz bir mermerin bir binada süs halini alabilmesi için nasıl ki uzun zaman bir çekicinin ıstırabına dayanması ve yontma aletine boyun eğmesi gerekiyorsa, şekilsiz ve bozulmuş bir ruhun da dünyanın kendisine yaptığı işkencenin sıkıntısına katlanması gerekir"¹⁵. Bu sıkıntılara katlanmak üzere tefekkür ve murakabeyi tavsiye eden Malebranche, murakabeye varmak için de, dünyadan el - etek çekmeyi, duyularımızdan gelen gürültüden uzak kalmayı, bizzat kendi kendimize dönmemizi ve sâdece derûnî hakikate (la vérité intérieure) kulak vermemizi gerekli görür. Böyle bir hayatı gerçekleştirebilmek için, yarı karanlık bir ortamda bir köşeye çekilmenin uygun olacağına inanıyor. Çünkü ona göre tam karanlık bir ortam, tam aydınlıktan daha elverişli bir ortam değildir. Zira, karanlıklar da ışıklar kadar duyularımıza tesir ederler; hayal gücümüze biraz karışıklık ve ürperti verebilirler. Bu sebeble, dış tesirlerden olduğu kadar heyecanlardan, ruh - beden birliğinden kaynaklanan her şeyden kurtulmamız gerekir. Duyular yardımı ile ruha giren her şey atılmalı, hayal gücü susturulmalı, her şey tam bir sessizlik içinde olmalıdır. Eğer yapılabirirse, bir bedene sâhip olduğumuzu bile unutmamızdır.¹⁶

Bu sâyede insan, onun inancına göre, Allah'da yok olma, kendini O'nun varlığında kaybetme, ancak O'nda ve O'nun vasıtasıyla yaşama imkânına kavuşabilecektir. Bu, insan için kaçınılmaz bir durumdur.¹⁷ Çünkü Malebranche nazarında gerçek anlamda tapınmak (adoration), Allah'ın yüceliği ve azameti önünde fenâ bulmaktır.¹⁸

İnsanın, yaratana önünde yok olması, fenâ bulması fikri, onun eserlerinin birçok yerinde söz konusu edilmektedir. Bilhassa, "Méditations pour se disposer à l'Humilité et à la Pénitence" adlı eserinin birinci bölümünün hemen tamamı bu fikri işlemektedir. Filozofumuza göre insan, bizzat kendisi itibarıyla, saf bir yokluktur. O, ancak, sürekli yaratma (création continue) şeklinde tecelli eden ilâhî irade sayesinde vardır. O, kendi başına isteyemez, hareket edemez, bilemez, hissedemez. Bunları gerçekleştiren, ancak, Allah'ın yarattıkları üzerindeki aksiyonudur. Bu bakımdan in-

(15) Malebranche, Méditations Chrésiennes, s. 389-390.

(16) Malebranche, Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion, suivies d'Extraits des Entretiens sur la Mort, par Paul Fontana, A. Colin, Paris, 1922, s. 23-26.

(17) Malebranche, Méditations sur l'Humilité, s. 116, 193, 201.

(18) Malebranche, Méditations Chrésiennes, s. 310.

san, kendi varlığını, Allah'ın varlığı olarak mülâhaza etmek zorundadır.¹⁹ Bunun için o, bütün varlığıyla Allah'da yok olmaya çalışmalıdır.²⁰

Bu noktada bir hususu açıklığa kavuşturmak gerekir. Bu da, Malebranche'in, her türlü istek ve arzudan sıyrılmış olarak ve hiçbir direnç göstermeden kendini Tanrı iradesine teslim etmeyi gerekli sayan Fénélon (1615 - 1617)'un Quiétisme'ine olduğu kadar, doğrudan olmasa bile sistematik olarak akli inkâra varabilen ve sırf kalpde hissedilen bir Allah ile yetinmeyi öngören Pascal (1623 - 1662)'in Fidéisme'ine de karşıdır. O, Quiétisme'i, mistisizmi saf bir aşk duygusuna indirgediği için benimsemez; çünkü îmana akli bir temel ve gerekçe bulma zaruretine inanır. Öte yandan, akıl vasıtasıyla akli terketmek gerektiğini savunan, onun bir ışık olmadığını, bizi yönetecek yegâne rehberin iman olduğunu ileri süren dindar kişileri tenkit ederek²¹ bütünüyle akıldan vazgeçme düşünmesinde olan Fidéisme'in temelsiz ve geçersiz olduğunu ilân eder.²²

Malebranche, bu noktada, bazı itirazlarla karşılaşılıyor. Doktrininde akli temel alması ve hissiyatı arka plânda tutması sebebiyle, onun mistik bir düşünür sayılmıyacağını ileri sürenler olmuştur. Gouhier, bu kanaatte olanlardan biridir.²³ Victor Delbos ve J. Vidgrain gibi düşünürler ise, aksine, onun tam anlamıyla mistik bir düşünceye sâhip olduğunu ısrarla savunurlar.²⁴

Malebranche'in mistik bir düşünür sayılmıyacağını ileri sürenlerin bir kısmı, gerekçe olarak, onun akla duygudan daha çok yer vermiş olmasını; bir kısmı da, onda, mistiklerde görülen bazı istisnâ ve olağanüstü hallerin görülmemesini gösterirler.²⁵

Şüphesiz ki, bu itirazların temelinde, mistik ve mistisizmden farklı şeylerin anlaşılması yatmaktadır. Nitekim, Malebranche'in mistik bir düşünür olduğunu ileri sürenlerde de açıkça görüleceği gibi, vecd, keşf, is-

(19) Malebranche, Méditations sur l'Humilité, s. 108.

(20) Malebranche, aynı eser, s. 116.

(21) Malebranche, Traité de Morale, avec une introduction et des notes par H. Joly, J. Vrin, Paris, 1939, s. 22-23.

(22) Malebranche, Conversations Chrétiennes, édition critique avec une introduction et des notes par L. Bridet, Librairie Garnier Frères, Paris, 1929, s. 7.

(23) H. Gouhier, La Philosophie de Malebranche et son Expérience Religieuse, J. Vrin, Paris, 1926, s. 409.

(24) J. Vidgrain, Le Christianisme dans La Philosophie de Malebranche, F. Alcan, Paris, tarihsiz, s. 341 - 407; V. Delbos, Étude de la Philosophie de Malebranche, Paris, 1924, s. 21.

(25) A. Cuvillier, aynı yer, s. 44.

tiğrak vb. olağanüstü halleri, mistik hayatın zarûrî şartı olarak görmeyenler vardır. M. Blondel bunlardan biridir.²⁶ Bununla beraber, Malebranche'in yüreğinde dînî duygu ateşinin yanmadığını söyleyen Ollé-Laprune²⁷'un fikrine katılmak ta güçtür. Çünkü Malebranche'in bütün eserlerinde ve bilhassa "Méditations Chrétiennes" ile "Méditations pour se disposer à l'Humilité et à la Penitence" adlı eserleri dikkatle incelendiğinde bu ateşi hissetmemek mümkün değildir. Ne var ki, Malebranche, derûnî hayatın hâkim prensibi olarak duygu ve kalbin kabul edilmesine râzî değildir. O, duygunun derûnî hayatın güçlenmesindeki rolünü kabul etmekle birlikte, bütünüyle onun hâkimiyetine terkedilmesini uygun bulmaz. Her ne kadar duyguyu esas alan mistikler, derûnî ve ferdî tecrübelerine dayanıyorlarsa da; Malebranche, herkes için ortak olan, herkes için aynı olan açık ve seçik fikirden hareket eder.²⁸ Fakat bundan, onun, duyguyu bütün mânevî hayattan çıkarıp attığı anlamı çıkarılmamalıdır. Çünkü o, manevî hayatta duygunun da rolünü kabul eder ve der ki : "Zihnin bakışı bizi hiçbir vakit dünyaya arzularına karşı koyar hâle getirmez. Oysa biz bu isteklere karşı koymak zorundayız. İşte bunu yapabilmemiz için, zihnin bu bakışı dışında, kalbin duygusuna da ihtiyacımız var".²⁹ Ona göre bu, sadece kötülöklere karşı koymak için değil, ahiret mutluluğu için de zarûrîdir. Şöyle ki : "Ruhu mutlu kılacak şey, sonsuz bir konunun kavranması değildir; çünkü ruhun gücü buna yetmez. Onu mutlu yapacak şey, Tanrı'nın aralıksız olarak iradeye sunduğu aşk hareketi ile bu iradenin sağlayabileceği sonsuz bir iyiliği sevmek ve elde etmektir"³⁰. Diğer bir deyişle, "insan, sadece gerçeği tanımak için yaratılmamış, aynı zamanda iyiyi sevmek için yaratılmıştır. O, akletmeye olduğu kadar sevmeye de muktedirdir"³¹.

Şu halde, Malebranche'in doktrininde, bu hissî cephe oldukça önemli bir paya sahiptir. Bu durum onun felsefesinin olduğu kadar manevî hayatının da ayrılmaz bir yönüdür. Ne var ki o, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, sırf hissî esasa dayalı ve bütünüyle akıl dışı bir mistisizm anlayışına da kökten karşıdır. Çünkü o, mistik hayatı, herkesten ve her şeyden soyutlanmış ferdî bir inziva hâli ve subjektif bir hayat olarak görmez. Aksine o, dışa dönük ve başkalarını da dikkate alan, kısaca, objektif bir mistisizm anlayışına sâhiptir. Şu sözleri bu kanaatimizi destekler mahiyettedir :

-
- (26) M. Blondel, l'Anticartésianisme de Malebranche, Revue de Métaphysique et de Morale, Janvier, 1916, s. 24.
(27) A. Cuvillier, aynı yer, s. 46.
(28) J. Vidgrain, Le Christianisme dans La Philosophie de Malebranche, s 348.
(29) Malebranche, Recherche de la Vérité, c. 1, s. 231.
(30) Malebranche, aynı eser, c. 1, s. 229.
(31) Malebranche, Méditations Chrétiennes, s. 273.

"Sen inziva halinden hoşlanıyorsun, dünya hayatından tiksiniyorsun. Benim lütuflarımdan memnun kalarak daha fazlasını istemiyorsun. İyi olanı yapıyorsun. Fakat daha iyisini yapabileceğin gücün. Git, hakikati anlatmak suretiyle mutluluğunu yaymaktan hiçbir şekilde korkma!"³²

Görüldüğü gibi Malebranche, bu noktada da, kendisine dinî hayatta duygusallığın tehlikelerinin telkin edildiği Oratoire tarikatı'nın tesiri altındadır. M. Blondel, bu anlamda bir mistisizmi meşrû kabul etmektedir. Nitekim ona göre, mistisizmi akıl dışı, hissi ve subjektif bir yapıda görmek ve değerlendirmek yanlıştır. Çünkü hakiki mistik, mistik olduğu sürece düşünen bir varlık olma vasfını sürdürmek durumundadır.³³

İşte böylece, Malebranche'in doktrinindeki mistik yapının karakterinden biraz daha ayrıntılı şekilde bahsetmenin zamanı gelmiş bulunmaktadır. Onun mistisizmi, her şeyden önce, M. Blondel'in dediği gibi³⁴ intellectualiste (zihinci) bir niteliğe sahiptir. Çünkü o, kendisine ait bütün metodunun, kendisini aydınlatan ve kendisini yönlendiren ciddi bir dikkate irca edebileceğini söyler³⁵ ve zihninin dikkatini de derûnâ hakikate, tarafımızdan iyice anlaşılabilmesi için, yaptığımız tabii bir ibadet olarak görür.³⁶ Bu yüzden de zihnin dikkatinin, kalbin etkilenmesinden daha az zarûri olmadığı fikri üzerinde ısrarla durur.³⁷ Hattâ o, daha da ileri giderek, zihnin kemalini, hakikati bilmek ve fazileti sevmek vasıtasıyla Allah ile birleşmek şeklinde değerlendirmek suretiyle³⁸, mistisizminin bu zihinci karakterini daha belirgin hale getirir. Bununla beraber, ona göre, dikkat alanımız sınırlıdır ve bunun için de dikkatimize hâkim olmak zorundayız. Aksi takdirde, hür olmamız hattâ hürriyete lâyık olmamız mümkün değildir.³⁹ Ancak zihnin dikkati sayesinde ki, bütün boş şeyleri ortadan kaldıracabiliriz. Zira, "zihnin dikkati, hükmün askıya alınmasındadır ve gerçek iyileri sevmek, düzen (l'ordre)e göre yaşamak, karşı konamaz şekilde akıl(la raison)a itaat etmek, gerçek ve esaslı fazileti elde etmek için, zihnin hürriyetinden daha zarûri bir şey yoktur."⁴⁰

Malebranche'in mistisizminde dikkat çeken bir diğer nokta da, hareket noktası olarak, Descartes'in şüphe metodunu esas almış bulunmasıdır. Onun şu fikirleri bu hususu açıkça ortaya koymaktadır: "...Şüphe et-

(32) Malebranche, aynı eser, s. 372.

(33) M. Blondel, *Revue de Métaphysique et de Morale*, Janvier, 1916, s. 28, 45, 53.

(34) M. Blondel, aynı yer, s. 24.

(35) Malebranche, *Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion*, s. 334.

(36) Malebranche, *Conversations Chrétiennes*, s. 3; *Traité de Morale*, s. 48.

(37) Malebranche, *Méditations Chrétiennes*, s. 303 - 308.

(38) Malebranche, *Recherche de la Vérité*, c. 2, s. 105.

(39) Malebranche, *Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion*, s. 286.

(40) Malebranche, *Traité de Morale*, s. 69.

mekten şüphe etmeye çok fark vardır. Yani, her şüphe şüphe değildir. İnsan kızgınlık, kabalık, görmemezlik ve kötülük dolayısıyla ve sonra da iş olsun diye yahut şüphe etmek istediği için de şüphe eder. Ancak insan, uzağı görüş, sakınmak, bilgelik ve zihin kavrayışı dolayısıyla da şüphe edebilir. Akademi mensuplarının ve ateistlerin şüphesi birinci türden, gerçek filozoflarınki ise ikinci türden bir şüphe'dir. Birinci şüphe karanlıklar şüphesi olup insanı hiçbir zaman ışığa götürmez, tersine, onu ışıktan uzaklaştırır. İkinci şüphe ise, ışıktan doğar, kendisi de aşağı yukarı ışığın doğmasına yardım eder".⁴¹ İşte Malebranche bu ikinci anlamda bir şüpheyi manevî hayat için de zarûrî bir hazırlık safhası olarak kabul eder. Daha doğrusu Descartes'ın bilimsel şüpheciliğine mistik bir muhteva kazandırır ve onu mistik hayata hazırlayan bir temizlenme ve tasfiye (purification) vasıtası olarak düşünür. Ona göre, "sâdece hakikatı sevenler, hiç kimsenin sözüne inanmak zorunda değildirler"⁴², "zihnin bayağılık ve küçüklüğünün en bariz alâmeti, düşünüp taşınmadan bir şeye inanmasıdır"⁴³; "şüphe, zihnimizi karışıklıktan, hatadan kurtarır"⁴⁴; "hakikat bilgisine kavuşmak için kendimizi peşin hükümlerimizden mutlaka kurtarmamız gerekir. Zira, aydınlanmamızdan önce, ruhun arınıp temizlenmesi kesinlikle zarûridir."⁴⁵

Görüldüğü gibi Malebranche, şüpheyi, manevî hayata hazırlanmak üzere, ruhun tasfiyesi için bir ön - şart olarak kabul etmektedir. Çünkü ona göre şüphe, bize, hissedilir şeylerin boşluğu ve faydasızlığını göstererek, onlardan kaçınmayı, onların sonuçlarıyla mücadele etmeyi ve kirlenmiş tabiatımızla savaşmayı empoze edecek; dolayısıyla bizi en güçlü ve en kesin bir çile hayatına sevkedecektir. Bu sâyede insan, kendi kendisinden vazgeçecektir. Diğer bir deyişle : "insan, kendi kendine dönebildiği ve derûnî hakikate danıştığı, düzene itaat ettiği ve onunla birleştiği oranda bedeninden ve dünyadan vazgeçecektir"⁴⁶; "dünya isteklerinden kurtulmak, akılla birleşmek ve Allah'ı görmek için yok olacaktır"⁴⁷.

Malebranche'in mistisizmi, bir şeyi, ancak Allah'ın bizde hâzır ve nâzır olmasıyla bilebildiğimiz şeklindeki bir bilgi anlayışına ve ancak Allah'ın aralıksız bize verdiği ve yerleştirdiği temâyül sâyesinde sevebildiğimiz düşüncesine bağlıdır. Böyle bir düşünce ise onun occasionalisme'i

(41) Malebranche, Recherche de la Vérité, c. 1, s. 92.

(42) Malebranche, Méditations Chrétiennes, Avertissement, s. 2.

(43) Malebranche, Traité de Morale, s. 67.

(44) Malebranche, aynı eser, s. 60 - 61.

(45) Malebranche, Recherche de la Vérité, c. 1, s. 16.

(46) Malebranche, Traité de Morale, s. 115, 116.

(47) Malebranche, aynı eser, s. 115.

ile tam bir uyum hâlinindedir. Çünkü ona göre zekamızı aydınlatan ışığın, kalbimize dokunan ve irademizi harekete geçiren duygu lütfunun hepsi bize O'ndan gelir. Biz O'nsuz hiçbir şey değiliz"⁴⁸. O bu hususu Tanrı lisaniyla şöyle ifade ediyor : "Ben cevherimi hakikat ya da kavranabilir gerçeklik olarak onlara gösteriyorum, ki onlar, ondan beslenirler. Onları kendime Ben birleştiriyorum... Kendimi tamamen onlara hasrediyorum. Onların Ben'i kavrayıp idrak edebilecek bütün kapasitelerini dolduruyor ve onlara nüfuz ediyorum"⁴⁹.

Görüldüğü gibi, Malebranche'in doktrininde, hakikatın yegâne esası ve kaynağı olarak Tanrı kabul edildiği için; onun bilgi teorisinde de dînî-mistik bir hava hâkimiyetini hissettirmektedir.

Malebranche, mistisizminde, akılcı (rasyonalist) bir yol izlemekle beraber; onun nazarında aklın, beşerî boyutunun ötesinde bir de ilâhî boyutu vardır. Çünkü ona göre "insani aydınlatan akıl, bizzat Allah'ın hikmeti yahut kelâmıdır"⁵⁰. Daha açık bir deyişle, Malebranche'in düşündüğü anlamda akıl, Allah'ın bizde bir çeşit hâzır ve nâzır olmasıdır. O, şöyle der : "Tanrı, her an ve her yerde hâzır ve nâzır olmak suretiyle ruhlarımızla iyiden iyiye birleşmiştir. Öyle ki, bir bakımdan, cisimlerin yeri uzay olduğu gibi, zihinlerin yerinin de Tanrı olduğu söylenebilir"⁵¹.

Malebranche, doktrininde izlediği bu akılcı yola rağmen, Tanrı'ya ulaşmayı sırf ye kuru bir akilyürütme yolu ile mümkün görmemektedir. O, Allah'a ulaşmayı, düşündüğü mânâda bir akla dayalı bir çeşit tecrübe hâlinin ifadesi olarak düşünmektedir. Çünkü ona göre zihin, anlamasa bile, yine de sonsuzu idrak eder. Zira zihinde, Tanrı'ya ait ve ancak O'nunla birleşmiş olmakla edinilebilen bir fikrin bulunduğu da bir gerçektir. Yani zihin, O'nu, ancak O'nunla birleşmek suretiyle idrak edebilir.⁵² Zihin, doğrudan doğruya ancak Allah ile münasebetedir ve yalnız O'nunla doğrudan doğruya birleşebilir.⁵³ Çünkü zihne ait iyilik, zarûrî olarak, manevî bir şeydir. Cisimler, zihinden çok aşağıda oldukları için, ona etki yapamazlar; onunla doğrudan doğruya birleşemezler. Cisimler, kendiliklerinden anlaşılır şeyler de değildirler. Halbuki mânevî şeyler, kendi mahiyetleri dolayısıyla anlaşılabilir, zihinle birleşebilirler; onun üstünde yer aldıkları kabul edilince, onun iyiliği de olabilirler. Çünkü bir şeyin zihnin iyiliği olabil-

(48) Malebranche, Recherche de la Vérité, c. 2, s. 109.

(49) Malebranche, Méditations Chrétienues, s. 59 - 60.

(50) Malebranche, Traité de Morale, s. 1.

(51) Malebranche, Recherche de la Vérité, c. 1, s. 248.

(52) Malebranche, aynı eser, c. 1, s. 251.

(53) Malebranche, Traité de Morale, s. 107.

mesi için, sâdece onun gibi mânevî olması yetmez; ondan üstün olması ona etkide bulunabilmesi, onu aydınlatması ve onu mükâfaatlandırması da gerekir. Yoksa bu, zihni ne daha yetkin ne daha mutlu kılabilir ve dolayısıyla onun iyiliği de olamaz. İşte bütün anlaşılır yahut mânevî şeyler arasında bu tarzda zihne üstün olan yalnız Tanrı'dır. Şu halde bizim gerçek iyiliğimiz olan ve olabilen sâdece Tanrı'dır. Öyleyse biz, ancak, Tanrıyı elde etmekle daha yetkin ve daha mutlu olabiliriz.⁵⁴ Ona göre bundan çıkan sonuç ise şudur: Hakikatı bilmek ve fazileti sevmek, zihnin Tanrı ile birleşmesinden bir çeşit Tanrı'ya sâhip olmasından başka bir şey değildir. Diğer bir ifade ile zihin, hakikatı anladığı vakit, Tanrı'ya kavuşur; O'na sâhip olur ve bir nevî O'nu görür.⁵⁵ Zira kendi kendisiyle bilinen yalnız Tanrı'dır. Zihne kendini bildiren ve etkide bulunan yalnız O'dur. Doğrudan doğruya ve hemen bir görüşle gördüğümüz varlık sâdece Tanrı'dır.⁵⁶ Kısaca, bütün bilgilerimizi doğrudan konusu yalnız Tanrı olup⁵⁷, zihninin doğrudan doğruya münâsebette olabileceği ve birleşebileceği yegâne varlık ta O'dur.⁵⁸

Görülüyor ki, Malebranche'da mistik birleşme anlayışı, onun, Allah ile mahluk arasında, ruhumuzu ilâhî ruha, hareketlerimizi ilâhî kudrete, irade-mizi ilâhî aşka bağlayan tabii ve doğuştan bir birlik fikrine dayanmaktadır. Çünkü O'na göre "insan, bizzat kendiliğinden hissiz ve ölü gibidir"⁵⁹. Oysa "Allah ile insan arasında bizim kendi kendimizle olan irtibatımızdan daha yakın bir irtibat vardır"⁶⁰.

Allah ile insan arasındaki bu sıkı bağıllığı ifade eden fikirlere, Malebranche'in hemen bütün eserlerinde, sık sık rastlanır. Aşağıdaki cümleler ise onun bu konudaki fikirlerinin özeti gibidir: "Benim varlığım, âdetâ Allah'ın varlığıdır. Benim zamanım, gerçekten Allah'ın zamanıdır. Çünkü ben, kendimden çok Allah'a ait bulunuyorum. Daha doğrusu ben, kendi başıma hiçbir şey değilim. Kendiliğimden var olmam ve varlığımı sürdürmem mümkün değildir."⁶¹

İnsan ile Allah arasında gördüğü bu yakın münâsebete rağmen Malebranche, yukarıda kısmen temas ettiğimiz gibi, insan zihninin sırf kavramsal bir bilgi ile Tanrı'ya ulaşabileceği kanaatinde değildir. Yani o, kavram-

(54) Malebranche, Recherche de la Vérité, c. 2, s. 105 - 106.

(55) Malebranche, aynı eser, c. 2, s. 106.

(56) Malebranche, aynı eser, c. 1, s. 256.

(57) Malebranche, Traité de Morale, s. 4.

(58) Malebranche, aynı eser, s. 107.

(59) Malebranche, Méditations sur l'Humilité, s. 114.

(60) Malebranche, Traité de Morale, s. 108 - 109.

(61) Malebranche, Méditations sur l'Humilité, s. 108.

larla teşkil edilen bilginin mânevî alana uygulanamayacağı inancındadır. Çünkü ona göre hiçbir sonlu şey O'nu temsil edemez. Tanrı yahut "Sonsuz" (l'Infini), kendisini temsil eden bir ide vasıtasıyla görülebilir değildir; "Sonsuz", bizzat kendi kendisinin idesidir. O'nun ilk-örneği (l'archétype) yoktur".⁶² Hiçbir sonlu "Sonsuz"u temsil edemeyeceğine göre, Sonsuz, ancak kendinde görülebilir.⁶³

Malebranche'ın bu konuda söylediklerinden çıkan sonuç şöyle ifade edilebilir: Biz Tanrı'yı farklı bir şey sâyesinde tanımıyoruz. Yâni O'nu bizzat ve ancak kendisi vasıtasıyla görür ve tanırız. Böylece Malebranche, Saint Augustinus gibi, Allah hakkındaki bilgimizi, beşer zihninin Allah tarafından doğrudan aydınlatılması, diğer bir ifade ile, Allah'ın yaratılmış zihinler üzerindeki bir aksiyonu olarak kabul etmektedir.⁶⁴ Çünkü onun inancına göre "zihin, ancak kendisine tesirde bulunan "Varlık'la birleşebilir"⁶⁵; "zihne doğrudan tesirde bulunan varlık ise yalnız Tanrı'dır".⁶⁶

Şu halde, Malebranche'a göre, doğrudan tesiri ve aksiyonu sâyesinde, Allah ile birleştiğimizi ve O'nu bir nevî gördüğümüzü söyleyebiliriz. Bununla beraber, onun anlayışında, Allah'ın görülmesi fikri, mecâzî bir anlam taşımaktadır. Nitekim o, bir yandan, "biz, Tanrı'yı şöyle böyle görmeseydik hiçbir şey göremezdik" derken;⁶⁷ öte yandan, bu görmenin mutlak anlam taşımayacağını şöyle ifade eder: "Zihinlerin, Tanrı'nın cevherini de gördükleri sonucuna varılamayacağına iyice dikkat etmelidir. Tanrı'nın özü ve cevheri O'nun salt varlığıdır. Zihinler ise, mutlak olarak alınan ilâhî cevheri hiç görmezler. Onlar bu cevheri, ancak yaratıklarla ilgili bulunduğu için, yahut da yaratıklarca paylaşılabilir olduğu nisbette görürler. Zihinlerin Tanrı'da gördükleri hiç de yetkin değildir. Tanrı ise en yetkin olandır. Zihinler, bölünebilir olan şekil vb. şeyleri görürler. Tanrı'da ise bölünebilir yahut şekli olabilecek hiçbir şey yoktur... Çünkü O, sonsuzdur ve her şeyi ihâta etmektedir. Fakat O, özel olarak hiçbir varlık değildir";⁶⁸ "Siz, Tanrı'nın ne olduğunu uzaktan ve bulanık olarak görüyorsunuz. O'nu olduğu gibi görmüyorsunuz, ya da mükemmel olmayan bir tarzda görüyorsunuz";⁶⁹ "Bu cevheri öyle bulanık ve öyle uzak bir tarzda görüyoruz ki,

(62) Malebranche, *Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion*, s. 46.

(63) Malebranche, aynı eser, s. 47.

(64) A. Cuvillier, aynı yer, s. 63 - 64.

(65) Malebranche, *Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion*, s. 143.

(66) Malebranche, *Recherche de la Vérité*, c. 1, s. 251.

(67) Malebranche, aynı eser, c. 1, s. 252.

(68) Malebranche, aynı eser, c. 1, s. 249.

(69) Malebranche, *Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion*, s. 47.

Ö'nun ne olduğundan ziyâde var olduğunu görüyoruz. Ö'nun sırf kendi mahiyeti, yahut bizzat kendi mahiyetindeki yetkinliklerinden ziyâde, bütün varlıkların örnek ve kaynağı olduğunu görüyoruz".⁷⁰

O halde, Malebranche'a göre, Allah'ın görülmesi, Ö'nun mutlak varlığını ve özünü görmek değil; yaratıkların onu temsil edebildikleri oranda Ö'nu kavramak ve anlamaktan ibarettir. Öyleyse, onun nazarında, bu dünyada iken Allah'ın mahiyetini ve özünü bizâtihi görmemiz mümkün değildir.⁷¹ Zihin de, bu dünyâda iken görülemez olan Allah'ı gördüğü iddiasında bulunamaz.⁷² Ona göre Allah'ın tam anlamıyla görülmesi, ancak, insan ruhunun sınırsız haz ve zevklere ulaşacağı ve kalbinin sonsuz arzularının tatmin bulacağı bir gelecek hayatta,⁷³ yâni Ahiret hayatında gerçekleşektir.⁷⁴

Malebranche'in mistisizmde ele alınması gereken bir diğer önemli nokta da, "herşeyin Allah'da görülmesi" (vision en Dieu" konusundaki düşüncesidir. Ona göre "her şey Allah'tadır"⁷⁵; "Bütün cisimler Allah'ın sonsuzluğu ve sınırsızlığı içinde yayılmış durumdadır"⁷⁶; "Allah, dünyada değil, dünya Allahta'dır"⁷⁷. Bununla beraber o, hiçbir zaman, maddî şeyleri doğrudan Allah'da gördüğümüzü söylemek istemez. Çünkü ona göre bu maddî şeyler, yukarıda da işaret ettiğimiz gibi, bölünebilir, değişebilir ve bozulabilir nitelikte olduklarından; Allah'da bu varlıkların ancak ezeli-ebedî ilkelerini, yâni ilk-örnek (l'archétype)lerini, idelerini görürüz.

Malebranche'in mistik fikirlerinde bir başka önemli hususa daha işaret etmeliyiz: Bu da, onun, ruhun Allah ile birleşmesi konusundaki görüşlerinde, Hıristiyanlığın "Aslî Günâh" (le Péché originel) akidesinin tesirini açıkça hissettirmesidir. Onun mistisizmine yön veren en temelli unsurlardan biri de, belki, onda mevcut bu doğuştan suçluluk ve bu güçlü hatâ duygusudur. Ona göre insan ruhu, kendi yaratıcısı ile cismânî varlıklar (les créatures corporelles) arasına yerleştirilmiş gibidir; onun Allah ile birleşmesi, onu bütün şeylerin üstüne yükseltir. Buna karşılık ruhun bedenle birleşmesi ise, insanı sınırsızcasına alçaltıp düşürür. İnsanın bütün yanılma ve zavallılıklarının sebebi budur. Bu sebeple, ruhların Tanrı ile

(70) Malebranche, aynı eser, s. 48.

(71) Malebranche, Méditations Chrétiennes, s. 63.

(72) Malebranche, Entretiens sur La Métaphysique et sur la Religion, s. 193.

(73) Malebranche, Méditations Chrétiennes, s. 388.

(74) Malebranshe, Recherche de la Vérité, c. 3 (Éclaircissements sur la Recherche de la Vérité), s. 93 - 98.

(75) Malebranche, Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion, s. 174.

(76) Malebranche, aynı eser, s. 173.

(77) Malebranche, aynı eser, s. 176.

olan bu birleşme ve münâsebetleri zarûridir. "İlk İnsan'ın Günâhı"; ruhumuzun Tanrı ile olan münâsebetini o derece zayıflatmıştır ki, bu birleşme artık kendini sâdece yürekleri arınmış ve ruhları aydınlanmış kimselere sezdirip hissettirir. Öte yandan "Günâh", ruhumuzun bedenimizle olan münâsebetini o derece kuvvetlendirdi ki, artık bizi teşkil eden bu iki kısmın tek ve aynı öz olduğunu zannediyoruz.⁷⁹ Diğer bir deyişle, ruh öyle bedenselleşti ki, onun birçok şeyleri dahi şimdi bedene atfettiği ve kendini artık bedenden ayırtedemez hâle geldiği kolayca anlaşılır.⁸⁰

Malebranche, ruh ile beden arasında gördüğü bu münâsebeti bağılı olarak, ruhun Allah ile birleşebilmesi konusunda şöyle bir sonuca ulaşmaktadır: Aslî Günâh sebebiyle ruhumuz bu derece bedene bağımlı hâle geldikten sonra, kendi kendimize ve tabii şekilde, doğrudan doğruya Allah ile birleşmemiz ve dolayısıyla ruhun bağımsızlığını sağlamamız mümkün değildir. Ancak bu, kirlenen ruhu arındıracak bir yola girmekle gerçekleştirilir. Bu yol ise, filozofumuza göre, "çile hayatı"dır.

Daha önce, Malebranche'ın, tasalarla ve ihtiraslarla bunalan insanın, içinde bulunduğu manevî tatminsizlik ortamından kurtulmasının çaresi olarak, duyuların köreltilmesini, dünyâdan el - etek çekilmesini ve nihâyet bir çeşit çileyi gerekli gördüğüne işaret etmiştik. O, çileyi, ruhun Allah ile birleşmesine engel teşkil eden ve bedene bağımlı kılan şeylerin ortadan kaldırılmasında zarûri bir yol olarak gördüğü için; burada, bu konudaki fikirlerine yeniden dönmek istiyoruz.

Bilindiği gibi mistikler, Allah'a yönelmeyen her türlü arzu ve isteği manevî ve rûhî hayatlarının düşmanı olarak görürler. Her türlü tabii arzu ve eğilim karşısında ilâhî aşkın zaferini sağlamak üzere manevî ve fizikî bir disiplin vasıtası olarak kabul ettikleri çile yolunu benimserler ve bu yolla Allah'a ulaşmaya çalışırlar.⁸¹ İşte Malebranche da, her mistik gibi, acılarına ve sıkıntılarına rağmen tam bir temizlenme ve arınma hayatına cana tar ve Allah'dan bu ıstırap dolu tecrübe hayatını uzatmasını ve arttırmasını ister. Bunu da ruhunu ilâhî aşk ve kemâle yaklaştırabilmek için gerekli sayar. Daha doğrusu o, çileyi, Allah ile ruh arasında engel olarak gördüğü bedenî ve nefsanî isteklerin ortadan kaldırılmasına vesîle olduğu, fikirlerin ilâhî aydınlığına yaklaştırdığı ve nihayet ilâhî aşk ve kud-

(78) A. Franck, Dictionnaire des Sciences Philosophiques, par une Société de Professeurs et de Savants sous la direction M. Ad. Franck, 3. baskı, Libraire Hachette et Cie, Paris, 1885, s. 1024.

(79) Malebranche, Recherche de La Vérité, Préface, c. 1, s. VII - VIII.

(80) Malebranche, Recherche de la Vérité, c. 1, s. 62.

(81) J. Vidgrain, adı geçen eser, s. 399 - 400.

retle birleştirdiği için, bir kurtuluş vesilesi olarak kabul eder. Çünkü onun İnancına göre, çile sâyesinde, mistiğin ruhu son derece güçlü bir aşk ve hazza sâhip olur, ilâhî kelâma muhatap olur, ilâhî aydınlığı temâşâ eder ve ebedî lütufların ilk - örneklerini tadar.⁸² Ne var ki, onun nazarında, çile hayatına katlanmak ve sonuçlarına ulaşmak kolay bir iş değildir. Bunu gerçekleştirmek için, istek ve arzuların kırılması, köreltilmesi ve hattâ, mümkün olursa, bütünüyle yok edilmesi gerekir. Bilhassa duygu ve ihtiraslar sürekli olarak kontrol altında tutulmalıdır. Allah'ı görmek ve O'nunla birleşebilmek için, insanı bedenine bağımlı hâle getiren, muhayyilenin, her çeşit ihtiras ve duygunun susturulması ve bu yolla dünyadan el - etek çekilmesi zorunludur. Dünyadan ve onunla ilgili isteklerden vazgeçebilmek ve uzaklaşabilmek ise, insanın kendi kendisine dönmesi, yâni derûnî hakikata danışmasıyla mümkün olacaktır.⁸³

Böylece, Malebranche'in doktrininde, çilenin anlamı biraz daha netleşmiş ve belirgin hâle gelmiş bulunuyor. Kısaca belirtmek gerekirse, onun nazarında çile, bir çeşit, ruhun duyulur (sensible) olandan sırf akledilebilir (pur intelligible)e yükselmek için gösterdiği bir gayreti ifade ediyor.⁸⁴ İşte, o ruhun bu gayretini, Allah'a ulaşmak, O'nu temâşâ etmek ve O'nunla birleşmek için zarûrî görüyor. Hattâ bu faaliyet ve gayreti bir çeşit dua ve ibadet olarak kabul ediyor. Çünkü ona göre gerçek anlamda tapınma, taştan yapılmış bir heykel ya da resim önünde eğilmekten ibaret değildir; aksine, ruhun, Allah'ın yüceliği ve azameti karşısında yok olması, fenâ bulmasıdır.⁸⁵ Diğer bir ifade ile, "Allah'a ibadet etmek, O'nu düşünmektir; O'nu mutluluk ve iyilik arzularımızı tatmin edecek yegâne kudret olarak kabul etmek, O'na karşı olan aşkımızı dâimâ canlı tutmaktır"⁸⁶. Böyle bir hayatı gerçekleştirebilmek için ise, tövbe ve istiğfar etmek, aralıksız tefekkür ve duada bulunmakla mümkün olur. Bu sâyededir ki insan, ruhunu temizleyip Allah'a ulaşabilecek, sürekli ve değişmez yaşama azmini koruyabilecektir.⁸⁷

Malebranche, bu noktada, Saint Jean'in "Allah ruhtur, ruhta ve hakikatte tapınılmak ister" sözüne sıkı sıkıya bağlanır. Nitekim, eserlerinin birçok yerinde, bu sözü tekrar eder. O, haricî ibadet ve âyinleri ruh ve

(82) Malebranche, Méditations Chrétiennes, s. 285 - 286, 288 - 289.

(83) Malebranche, Méditations sur l'Humilité, s. 128, 129-140, 145, 150; Traité de Morale, s. 115-116; Entretiens sur La Métaphysique et sur la Religion, s. 23-26.

(84) A. Cuvillier, aynı yer, s. 70.

(85) Malebranche, Méditations Chrétiennes, s. 310.

(86) Malebranche, Conversations Chrétiennes, s. 232.

(87) Malebranche, Méditations Chrétiennes, s. 388.

bedenden teşekkül eden insan için lüzumlu görmekte beraber, yeterli saymaz. Çünkü ona göre vücudunu şu veya bu şekle koymak, Allah'a ruhta ve hakikatte ibadet etmek değildir. Her şeyden evvel insanın, ibadet için, ruhunu Allah karşısında itâatkâr bir hâle getirmesi gerekir.⁸⁸ Çünkü Allah, akıl sâhibi varlıklardan mânevî ve rûhânî bir fedâkârlık ister. Bu ise derûnî bir haldir.⁸⁹ Öte yandan bir takım haricî amel ve ibadetler, değer ve önemini, kendilerine esas teşkil eden rûhânî hâl ve vazifelerden alırlar.⁹⁰ Kısaca, onun inancına göre, Allah'ın düşündüğü gibi düşünmek, sevdiği ve arzu ettiği gibi sevmek ve arzu etmek, gerçek anlamda, rûhânî bir ibadettir; bütünüyle "Allah'a ruhta ve hakikatte ibadet etmek"tir. Allah'ın düşündüğü gibi düşünmek ise, Allah'ın sonsuz olduğunu düşünmek, Allah ile yaratıklar arasında matematiksel bir eşitlik ya da benzerliğin bulunmadığını kavramak demektir. Yâni, insanın, "Sonsuz Varlık"(l'Être İnfini) karşısında bir "hiç" olduğunu idrak etmektir.⁹¹

Bütün bu söylediklerinden hareketle, Malebranche'ın panteist bir düşünür olduğu söylenebilir mi? Bu soruya "evet" şeklinde cevap vermek güçtür. Çünkü onun nazarında insanın Allah'da yok olması, hiçbir şekilde, panteistik anlamda, şahsiyetin bütünüyle yitirilmesi ve yok edilmesi değildir. Bu sebeple onun mistisizmi, J. Laporte'un da haklı olarak işaret ettiği gibi,⁹² "sonlu olan ferdi varlığımızın, Allah'ın sonsuz varlığıyla birlikte bulunduğu bir tecrübe hayatıdır". Çünkü o, eserlerinde, sonlu varlık - sonsuz varlık ayırımı üzerinde hassasiyetle ve ısrarla durur; birini diğere fedâ etmeden aralarında esnek ve canlı bir münâsebetin varlığını ortaya koymak için gayret eder.

Malebranche, îmanı bir inâyet eseri olarak kabul etmekle beraber, Allah'a yükselmek için insanın kendi hürriyeti çerçevesinde göstereceği bir çaba ve gayreti de gerekli görür. Daha doğrusu, hakikatı anlayabilmek ve ona lâıyk olabilmek için, çaba ve gayret göstererek inâyetin elde edilmesi gerektiğine, diğer bir deyişle inâyetle işbirliği yapılması ve ona iştirak edilmesinin zarûrî olduğuna inanır.⁹³ Bunun için de, sâdece duyuların köreltilmesi ve muhayyileye karşı mücâdele edilmesi yeterli değildir. Ayrıca zihni, bütünüyle muhayyileye zıtmış gibi kabul etmek te doğ-

(88) Malebranche, *Conversations Chrétiennes*, s. 152.

(89) Malebranche, *Méditations Chrétiennes*, s. 212.

(90) Malebranche, *Traité de Morale*, s. 179 - 180.

(91) Malebranche, *Méditations sur l'Humilité*, s. 155 (dipnot, 2).

(92) J. Laporte, *La Liberté selon Malebranche*, *Revue de Métaphysique et de Morale*, Juillet, 1938, s. 409.

(93) Malebranche, *Traité de Morale*, s. 48.

ru değildir.⁹⁴ Bu bakımdan, ruhun Allah'a kadar yükselebilmesi için, saf zihin (l'esprit pur), yâni müdrike (l'entendement)nin çabasına da ihtiyaç vardır. Zihin ise, kendisini, ancak muhayyile sâyesinde yaratıklarda gösterme imkânı bulur.⁹⁵

Böylece Malebranche, dindar ve mistik insanları, aklın yetersizliği fikrinden hareketle, zihnî tembelliğe düşmeye karşı uyarır ve imanın, zekâ ve akıl çabasından ayrı düşünülemediğini ve ancak düşünen bir ruha sahip olmakla inancın mümkün olabileceğini ortaya koymak ister.

Şüphe götürmez bir gerçektir ki, Malebranche'ın mistisizmi, daha önce de yer yer işaret ettiğimiz gibi, Saint Augustinus ve büyük ölçüde onun fikirlerine bağlı Oratoire tarikatının temel düşünceleriyle uyum hâlinindedir. Ayrıca onun doktrini, o dönem Katolik rûhâniyet hareketinin en güçlü temsilcilerinden biri sayılır. O, Oratoire geleneği çerçevesinde, bir yandan kendine has felsefî bakış açısını geliştirir, zenginleştirir ve derinleştirir; öte yandan da, özellikle mistisiziminde, gerek kendi dönemi, gerek kendinden önceki dönemin mistik düşünürlerinin düşünce özelliklerinden bazılarını yansıtır. O'nun böyle bir çerçevede gelişen ve olgunlaşan mistisizminin orijinalitesi, bu zengin geleneğin zihnî karakterini inkişaf ettirmekten ibarettir. Ondaki daha önce de, şüphesiz ki, mistisizmine bu zihnî karakterin hakim olduğu, bir çok mistikten bahsetmek mümkündür. Fakat Malebranche, bu geleneğe Kartezyanizm'den elde ettiği bir takım yeni unsurlar ilâve etmek suretiyle, kendine has mistisizmini ortaya çıkardı. Akılla imanı birleştirip kaynaştırarak orijinal bir sisteme ulaşmak istedi. Ona göre skolastik düşünce varlığını yitirmiş, bir çeşit ölmüştür; onun yerini Kartezyanizm almalıdır. Bir hıristiyana yaraşan yegâne felsefe, Descartes felsefesidir. Katolik doğmalarla ve Katolik ahlâki ile ancak bu felsefe uzlaşabilir. Sâdece bu felsefe insanı, ilâhî olana ulaşırabilir.⁹⁶

Malebranche, Descartes'çı bilimin, dînî hayatın inkişafına imkân verdiği kanaatine varmıştı. O, bizzat akılda, bir aşkınlık alâmeti buluyordu. Bu sebeple insanı mutluluğa ulaştıracak yegâne yol olarak gördüğü Allah'ın keşfedilmesi veya O'nun bir çeşit görülmesi için bir başlangıç noktası olmak üzere Kartezyen düşünceyi yeniden gözden geçirerek ve inkişaf ettirerek, mistisizmine sağlam bir zemin temin etmek istedi. Böylece, dînî tecrübeye düşünmeyi temel yapma arzusunda idi. Bunu da, kendi

(94) Malebranche, aynı eser, s. 132.

(95) Malebranche, aynı eser, s. 130.

(96) J. Vidgrain, adı geçen eser, s. 409.

deyimi ile, "metafiziği dine hizmet ettirmek için" yapıyordu.⁹⁷ Daha doğrusu, bu yolla, imanın bize öğrettiği bir takım gerçekleri daha iyi anlama ve kavramayı hedef edinmişti. O, düşünce sistemi itibariyle tam bir Descartes'çı olmakla beraber, aynı zamanda koyu bir katolikti. Descartes'çılıkla Katolik esaslar arasında tam bir uyum bulunduğuna inan ve bunu doktrininde gerçekleştirme gayreti içinde olan Malebranche'ın, Katolik yönünün daha ağır bastığını söylemek mümkündür. Nitekim Charles Blondel, "şayet onun zihninde akıl ile iman arasında böyle bir uyum gerçekleşseydi, o, iman nokta-i nazarını tercih ederdi" demekle,⁹⁸ bu kanaatimizi te'yid etmektedir. Aynı şekilde, H. Pollnow da, onun metafiziğin, bütünüyle dîni bir gâyeyi gerçekleştirmeye yönelik olduğunu söylerken,⁹⁹ aynı noktaya işaret etmek ister.

Malebranche'ın derûnî tecrübeyi bu şekilde metafizik bir temele oturtma, zihnileştirme ve aklıleştirme gayreti, onun, devrinin Descartes'tan sonra en önemli filozoflarından sayılmasına yol açtı. Onun mistik anlayışı, içinde yaşadığı yüzyılın karakteristik akımları olan mistik ve rasyonalist akımlar arasında canlı ve âhenkli bir birlik kurma çabası şeklinde değerlendirilebilir. Çünkü o, daha önce de işaret ettiğimiz gibi, hiçbir zaman, akıldan ferâğat etmek suretiyle ve zekâ çabasının dışındaki bir yol ve araştırma ile insanın rûhen yükselme ve yücelmesinin mümkün olabileceği inancında değildir. Aksine o, akıl ve zekâ güçlerinin yüceltilmesi ve arındırılması gerektiğine, bunları hâkimiyeti altına alacak hertürlü güçten bağımsız hâle getirilmek suretiyle, bu rûhânî yükselişin ancak mümkün olabileceğine kâni bulunmaktadır. O, bu konuda der ki: "İmanın gereklerine itaat etmek suretiyle, hâlen inanmakta bulunduğun mükemmel zekâyâ lâıyk olmaya çalış".¹⁰⁰ Ayrıca Malebranche, Saint Augustin geleneğine bağlı olarak, imanın bir gün zekâ haline dönüşeceği kanaatinde dir.¹⁰¹ Çünkü ona göre "iman, gelip geçecek, fakat zekâ sonsuza kadar varlığını sürdürecektir".¹⁰²

Netice itibariyle, Malebranche, hareket noktası olarak Descartes'çı rasyonalizmi almakla beraber, bunu saint Augustinus geleneğine bağlı Oratoire tarikatının dîni-mistik prensipleriyle zenginleştirip geliştirerek

(97) Malebranche, *Entretiens sur la Métaphysique et sur la Religion*, s. 352.

(98) C. Blondel, *La Psychologie de Malebranche*, *Revue Internationale de Philosophie*, tome, I, 1938 - 1939, s. 60.

(99) H. Pollnow, *Réflexions sur les fondements de la psychologie chez Malebranche*, *Revue Philosophique*, nr. 3-4, 63. yıl, 1938, s. 199.

(100) Malebranche, *Méditations Chrétiennes*, s. 185.

(101) Malebranche, aynı eser, s. 71-72.

(102) Malebranche, *Traité de Morale*, s. 20.

kendine has ve orijinal sayılabilecek mistisizmini ortaya koymuştur. Ne var ki onun, tabiatla tabiatüstünü, daha açık bir deyişle dinle felsefeyi birbirine bağlarken, Descartes felsefesine bütünüyle bağlı kaldığını söyleyebilir miyiz? Bu soruya "hayır" diye cevap vermek zorundayız. Zira, Malebranche ile üstâdı Descartes arasında izlenilen yol ve gerçekleştirmek istedikleri gâye açısından önemli fark mevcuttur. Nitekim, bu köklü sayılabilecek farklılık M. Blondel'in de dikkatini çekmiş ve bu hususa şöyle işaret edilmiştir: Descartes'ın metodu, tam anlamıyla bilimsel ve akılcıdır. Oysa Malebranche'in metodu, daha çok dînî ve çileyi esas alan bir niteliğe sâhiptir. Descartes, ilim ve felsefenin dünyayı yönetebileceğine inanmaktadır. Ona göre ilim ve felsefenin pratik birer gâyesi vardır; yoksa bunlar, hiçbir şekilde, bizi, Allah'ın nüfûz edilemez niyet ve kasdını araştırmaya sevkmezler. Malebranche'a göre ise, Allah'a ulaşmak için, dünyadan ve onunla ilgili arzu ve isteklerden kendimizi uzak tutmamız gerekir. İçinde yaşadığımız hayat pek önemli değildir; aksine aklın hükümrân olduğu gerçek hayat için bir engeldir. Hakîkate ulaşmak için ilâhî sese kulak vermek, dünyâ hayatından el - etek çekmek gerekir."¹⁰³

Şu halde, Malebranche'in doktrini, kelimelerin alışılmış ve dar anlamlarında, ne sâdece bir mistisizm ne de rasyonalizmdir. Belki, bu iki yön birlikte dikakte alınarak, mistik rasyonalizm demek mümkün olabilir. İman ve akıl, Malebranche felsefesinin dayandığı iki temel ve vazgeçilmez ilkedir. O, her ne kadar, itiraz edildiği gibi, bazı mistiklerde görülen olağanüstü hallere sâhip değilse de; yukarıdan beri sık sık işaret ettiğimiz gibi, onun nazarında, "Allah, her şeydir", onun dışındakiler ise hiçbir şeydir. Bu yüzden o, sürekli olarak, kendinin bir hiç olduğunu ve anlamsızlığını, buna karşılık ise Allah'ın sonsuzluğunu ısrarla ifade eder. Bununla beraber, Allah'ın varlığını sâdece kalbi ile değil, akli ve zekâsı ile de kavramak ister. Bu bakımdan onun doktrini, Saint Augustinus geleneğine bağlı mistik anlayışla Descartes'çı rasyonalizmin bir uzlaştırma denevidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Malebranche'a mistik sıfatının verilmesine karşı çıkılmasının sebebi, mistiklik ile akılcılığı birbirine karşıt gibi görme alışkanlığıdır. Halbuki Malebranche, kuru ve dar anlamda bir rasyonalizmin sınırlarını aşan oldukça esnek, zengin ve canlı bir akıl anlayışına sâhiptir. Nitekim Emile Boutroux, onunla ilgili bir makalesinde: "Onda aklın nereye kadar vardığını biliyor muyuz?" derken¹⁰⁴ bu noktaya işaret etmek ister. Kısaca ifade etmek gerekirse, Malebranche, mistik hâli, bütünüyle karmaşık ve belirsiz derûnî duygu ve heyecanların ifadesi

(103) M. Blondel, aynı yer, s. 1-18.

(104) E. Boutroux, L'Intellectualisme de Malebranche, Revue de Métaphysique et de Morale, Janvier, 1916, s. 36.

olarak düşünün klâsik anlamda mistisizme karşı çıkmış; mistik hayatın, ancak, Descartes'çı felsefenin açıklık ve seçiklik prensiplerine bağlı kalınarak ve akla dayalı bir çaba ve gayretle gerçekleştirilebileceğine inanmıştır. Diğer bir ifade ile o, mistik hayatı, ebedî kabul ettiği zekânın aydınlığında ve rehberliğinde rûhânî bir yükseliş, akli tâkip ederek Allah'a ulaşmak ve O'nun varlığında yok olmak şeklinde değerlendirmiştir. Böylece onun doktrininde mistisizm, oldukça cesur bir rasyonalizmle birleşmiştir. Birbirine birçok yönden zıt gibi görünen rasyonalizm ile mistisizmi uzlaştırma denemeleri Malebranche'la bitmeyecek; gerek kendi çağdaşlarında ve gerekse kendinden sonrakilerde sürüp gidecektir. Bu deneme, bilhassa, 17. yüzyılın en büyük düşünürlerinden sayılan ve Descartes mektebinin başta gelen temsilcilerinden Spinoza'da doruk noktasına ulaşacaktır.¹⁰⁵

(105) M. Gökberk, adı geçen eser, s. 301.